

**ВЗАЄМОДІЯ ВИБОРЧОЇ ТА ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМ ТА ЇХ ВПЛИВ
НА ФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ**
**CO-OPERATION OF THE ELECTORAL AND PARTY SYSTEMS AND THEIR INFLUENCE
IS ON FORMING OF PUBLIC AUTHORITIES**

Георгізова І.Л.,

кандидат політичних наук,

доцент кафедри державно-правових дисциплін

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

В основі взаємодії виборчої і партійної систем лежить політична культура. В країнах перехідного типу з низьким рівнем політичної культури особливості взаємодії виборчої і партійної систем обумовлюються передусім інституційними чинниками – формою державного устрою та формою державного правління. При цьому принципи формування і взаємовідносин вищих органів державної влади справляють вирішальний вплив на взаємодію виборчої і партійної систем.

Ключові слова: виборча система, форма правління, партійна система, представницька демократія, політична партія, демократичне суспільство.

В основе взаимодействия избирательной и партийной систем лежит политическая культура. В странах переходного типа с низким уровнем политической культуры особенности взаимодействия избирательной и партийной систем обусловлены прежде всего институционными факторами – формой государственного строя и формой государственного правления. При этом принципы формирования и взаимоотношений высших органов государственной власти оказывают решающее влияние на взаимодействие избирательной и партийной систем.

Ключевые слова: избирательная система, форма правления, партийная система, представительная демократия, политическая партия, демократическое общество.

Cooperation of the electoral and party systems a political culture is the basis of. In the countries of transition-type with the low level of political culture of feature of cooperation of the electoral and party systems stipulated foremost by institutional factors – form of the political system and form of state rule. Thus principles of forming and mutual relations of supreme bodies of state power render decision influence on cooperation of the electoral and party systems.

Key words: electoral system, form of government, party system, representative democracy, political parties, democratic society.

Виборча система відіграє надзвичайно велику роль у політичному житті суспільства. Вона справляє значний вплив на формування партійної системи, парламенту, уряду, його стабільність, політичну стабільність у суспільстві в цілому. Існує певна залежність між типами наявних у країні виборчої і партійної систем. Обидві системи перебувають у тісному зв'язку з прийнятою в країні формою державного правління, тому партійна система має велике значення для функціонування демократії.

Партії виступають посередником між громадянським суспільством і державою та є одним з базових інститутів сучасного суспільства, без якого неможливо уявити існування представницької демократії. Представницька демократія передбачає прийняття владних рішень виборними особами, які отримують легітимні владні повноваження за допомогою інституту виборів. Через них народ визначає своїх представників і наділяє їх мандатом на реалізацію його суверенних прав. Обрання типу виборчої системи потребує практичної оцінки політичних потреб і можливостей держави, це не просто суто технічна проблема, але також проблема, яка торкається культурної сфери, має вартісний вираз і може мати колосальні наслідки для функціонування політичної системи суспільства в цілому. У перехідних суспільствах застосування того чи іншого типу виборчої системи може не тільки не допомогти вирішенню проблеми адекватного парламентського представництва та структурування законодавчого органу, а й навіть загострити соціальні та політичні проблеми.

Якщо партійну систему розуміти як сукупність політичних сил, представлених у вищому законодавчому органі держави, то вона буде виступати головним чинником, від якого залежить ефективна робота парламенту, а отже, політична система країни в цілому. Тому досить актуальним є встановлення чинників та механізмів, що впливають на стан партійної системи, яка перебуває у постійній взаємодії з виборчою системою та іншими елементами політичної системи суспільства [1, 135].

У розвинутих західноєвропейських країнах взаємодії виборчої і партійної систем приділяється значна увага, взаємозалежність цих двох систем у країнах перехідного типу,

до яких належить Україна, залишається маловивченою. Тому особливо важливо дослідити основні тенденції розвитку виборчої і партійної систем України, а також, на основі аналізу особливостей функціональності виборчої і партійної систем зарубіжних країн встановити, яким чином виборча система впливає на систему партійну, з'ясувати чинники та механізми, що обумовлюють характер роботи двох систем. Аналіз такої взаємодії дозволить встановити шляхи подальшої вдосконалення виборчого законодавства, структуризації парламенту, що є нагальною потребою для ефективної співпраці законодавчої та виконавчої гілок влади, зробити прогнози відносно наслідків застосування тих чи інших законодавчих норм та надати практичні рекомендації щодо подальшого державного будівництва України.

Проблемою взаємозв'язку виборчої та партійної системи з формами правління займалися зарубіжні та вітчизняні вчені, такі, як М. Дюверже [2], Е. Лейкман, Д. Ламберт [3], Р. Таагепера, М. Шугарт [4], М. Уоллерстайн [5], А. Білоус [6], Б. С. Райковський [7], Ю.Р. Шведа [8] та багато інших, які розглядали розвиток партійних систем під впливом традицій та історії, економічної і соціальної структури, релігійних вірувань і етнічного складу, національних конфліктів тощо.

Залежність між типами наявних у країні виборчої і партійної систем уперше була з'ясована М. Дюверже. Досліджуючи зв'язок між виборчими й партійними системами, він сформулював такі “три соціологічні закони” їх взаємодії:

1. Пропорційна виборча система веде до формування партійної системи з багатьма партіями, які мають досить жорстку внутрішню структуру і незалежні одна від одної.

2. Мажоритарна виборча система абсолютної більшості (з голосуванням у два тури) зумовлює появу партійної системи, яка складається з кількох партій, що прагнуть до взаємних контактів і компромісів та об'єднання в коаліції.

3. Мажоритарна виборча система відносної більшості (з голосуванням в один тур) сприяє становленню двопартійної системи [2, с. 54].

Сформульовані М. Дюверже “соціологічні закони” свідчать, що виборча система впливає не тільки на кіль-

кість партій у країні, а й на відносини між ними. Вплив виборчого законодавства на формування партійної системи не є жорстко однозначним. Дія законів взаємодії виборчих і партійних систем, як і будь-яких інших законів суспільного розвитку, виявляється лише як тенденція. Вона модифікується низкою історичних, соціальних, політичних, культурних та інших чинників, що впливають на формування партійних систем. Одним із них є прийнята в країні форма державного правління.

Особливість зв'язку форми державного правління з певним типом виборчої системи полягає в тому, що останній може послаблювати, або, навпаки, посилювати недоліки, потенційно притаманні тій чи іншій формі правління. Вважається, що президентській формі правління краще відповідає мажоритарна виборча система, а парламентській – пропорційна. У президентській республіці мажоритарна виборча система робить главу держави та уряд відносно незалежними від політичних партій і парламенту, дає президентові змогу проводити значною мірою незалежну політику. Пропорційна виборча система за президентської форми правління, навпаки, ставить главу держави та уряд у залежність від політичних партій, сприяє протистоянню президента й парламенту [2, с. 56]. Останній варіант існує у більшості країн Західної Європи, крім Великобританії і Франції. Поєднання президентської форми правління з пропорційною виборчою системою є найменш вдалим [1, с. 136]. У цьому разі існує досить значна небезпека політичного тупика й паралічу демократичних інститутів.

У демократичному суспільстві єдиним джерелом влади визнається народ, а вибори є легітимним засобом передавання влади від нього до правлячої еліти. Якісний склад правлячої еліти, а отже якість самої політики, перебуває у прямій залежності від досконалості виборів. У зв'язку з цим надзвичайно важливо забезпечити досконалість і демократизм самих виборів. Це важливо і з огляду на те, що участь у виборах для абсолютної більшості громадян є не тільки основною, а й єдиною формою участі в політиці. Тому в демократичних суспільствах виборам приділяється надзвичайно велика увага.

В основі правової регламентації виборчих кампаній лежать три найважливіших принципи: по-перше, забезпечення рівності можливостей для всіх кандидатів і партій, які беруть участь у виборах; по-друге, принцип лояльності, відповідно до якого кандидати зобов'язані лояльно поводитись стосовно своїх суперників: не вдаватись до образ, приниження гідності, фальсифікацій тощо; по-третє, неутручання державного апарату в хід передвиборчої боротьби. Вивчення й запозичення набутого в інших країнах досвіду організації і проведення виборів, його законодавче закріплення є одним із актуальних завдань становлення демократії в Україні [8, с. 83].

Виборче право і системи, встановлюючи правила обрання і розподілу парламентських місць і урядових повноважень, тим самим встановлюють специфічні форми взаємовідносин між парламентом, урядом і електоратом; між виконавчою і законодавчою владою, політичною елітою і населенням, політичними партіями і державою тощо. Зокрема, той чи інший виборчий принцип може посилювати тенденції до президентської або до парламентської форми правління, схилити на користь стабільного уряду або коаліційного і менш стабільного, визначати рух до двопартійної або багатопартійної системи тощо.

У більшості сучасних держав взаємодія політичних партій з державним механізмом безпосередньо проявляється у відносинах, що складаються між партіями та урядом. Попри все значення для партій парламентської діяльності, головне їх завдання – оволодіння урядовою владою, що зумовлює вирішальну роль політичних партій у утворенні й діяльності уряду. При цьому слід мати на увазі різницю між формами правління, передбаченими в конституціях. У парламентських республіках та багатьох

державих зі змішаною формою правління політичні партії відіграють вирішальну роль у формуванні уряду, його відносинах із главою держави та парламентом.

У президентських республіках та деяких державах зі змішаною формою правління політичні партії або взагалі не беруть участі у процедурі формування уряду та контролі за ним, або їх участь обмежена і завжди опосередкована парламентом, в якому вони представлені, щодо здійснення відповідних повноважень (наприклад, у США сенат затверджує кандидатури членів уряду, призначених президентом, в Україні Верховна Рада затверджує кандидатуру глави уряду, призначеного президентом, і може виявити вотум недовіри урядові). У парламентських державах конституції, зазвичай, містять норму про те, що глава уряду призначає прем'єр-міністром лідера партії, яка має більшість у парламенті (як правило, в нижній палаті), чи кандидатуру, висунуту коаліцією партій (Болгарія, Греція, Конго, Монголія). У державах зі змішаною формою правління участь політичних партій у формуванні уряду здійснюється згідно з конституціями в іншій формі. В Португалії президент має обговорити кандидатуру прем'єр-міністра з політичними партіями, репрезентованими в парламенті, з огляду на результати парламентських виборів [9, с. 131].

Конституції цих країн не тільки визнають участь політичних партій в офіційній процедурі формування уряду, а й відводять їм вирішальну роль. В Україні вже розпочався перехід політичного спектра партій від національного виміру до загальноприйнятого в Європі поділу на правих, центр, лівих та щільнішої "прив'язки" партій до різних соціальних груп і верств. Таким чином, процес багатопартійності в нашій країні, динаміка якого дуже висока, має значні переваги перед монопартійністю, сприяє цивілізованому входженню України у світовий процес, утвердженню політичного плюралізму [10, с. 63].

Вибір на користь президентської або парламентської форми правління тягне за собою важливі наслідки. При парламентській демократії головна роль парламенту – обрання уряду. Формування уряду, його відкликання і заміна іншим – основні прерогативи парламенту. При президентській демократії парламент володіє іншими владними повноваженнями. Зважаючи на те, що президент і парламент обираються незалежно один від одного, вони можуть дотримуватись різних позицій. Певні сполучення (комбінації) форм правління і виборчого принципу можуть привести як до стабільної, так і до нестабільної демократії.

Закономірності взаємодії виборчої і партійної систем, досліджені відомими науковцями на прикладах розвинутих західноєвропейських країн і США не знаходять відображення у перехідних суспільствах. У країнах, що мають давню історію демократичного розвитку, виборчі системи є стабільними, а партійні – розвинутими, тому можливо дослідити загальні закономірності їхньої взаємодії. В перехідних суспільствах виборче законодавство зазвичай нестабільне, а багатопартійність перебуває в процесі становлення. У такому випадку "соціологічний закон" М. Дюверже про те, що мажоритарна система відносної більшості сприяє утворенню двопартійної системи не знаходить відображення. Мажоритарна система сприяє утворенню двопартійності лише у разі, якщо партії є основними учасниками виборчого процесу. В перехідних суспільствах з неусталеною партійною системою, де має місце масове висунування безпартійних кандидатів, залежність "мажоритарна виборча система відносної більшості – двопартійна система" відсутня [8, с. 320].

В основі взаємодії виборчої і партійної систем лежить політична культура. В країнах перехідного типу з низьким рівнем політичної культури особливості взаємодії виборчої і партійної систем обумовлюються передусім інституційними чинниками – формою державного устрою та формою державного правління. При цьому принципи формування і взаємовідносин вищих органів державної влади справляють ви-

рішальний вплив на взаємодію виборчої і партійної систем.

“Соціологічні закони” М. Дюверже діють переважно у парламентарних за формою державного правління країнах. За різних форм державного правління представлені у парламенті партії або зацікавлені у досягненні згоди з іншими партіями для створення коаліції, або незацікавлені. В президентських республіках уряд призначається президентом, тому партії зазвичай є слабкими, а на взаємодію виборчої і партійної систем впливають інші чинники. Президентській формі державного правління найбільше відповідає мажоритарна виборча система, а парламентарній – пропорційна. Еклектичне поєднання обох типів виборчих систем у перехідних суспільствах без урахування особливостей форми державного правління знижує ефективність і стабільність роботи парламенту та всього механізму здійснення державної влади [2, с. 122].

Розвиток партійної системи обумовлює прагнення політичних партій бути єдиними учасниками виборчого процесу, мати монополію на висування кандидатів у депутати, забезпечити яку можна за допомогою суто пропорційної виборчої системи. Тому прийняття нового закону “Про вибори народних депутатів України” і повернення до змішаної виборчої системи є кроком назад. Хоча вибір тієї чи іншої виборчої системи є питанням політичної доцільності, існує ряд аргументів, які ставлять під сумнів таку необхідність [12]. У більшості країн Європи парламентські вибори проводяться за різними варіантами пропорційної виборчої

системи, в той час як змішана система практикується лише у поодиноких європейських країнах (Литва); Також згідно з даними загальнонаціонального дослідження TNS-Україна, проведеного у лютому 2011 року на замовлення Лабораторії законодавчих ініціатив, лише 27,6% українських громадян підтримували запровадження змішаної виборчої системи на парламентських виборах (22,5% громадян підтримували ідею збереження пропорційної системи з голосуванням за закриті списки кандидатів) [13].

Таким чином, як показала практика парламентських виборів 1998 та 2002 року в Україні, у разі застосування “адміністративного ресурсу” в одномандатних виборчих округах правляча партія може отримати значно більшу кількість місць в парламенті, ніж отримала б за умови застосування на виборах пропорційної системи. Проведення виборів за змішаною системою послаблює фракційну структуру парламенту, підвищує кількість міжфракційних переходів депутатів і вона є менш сприятливою для розвитку внутрішньопартійної демократії, порівняно з різними варіантами пропорційних систем (наприклад, з голосуванням за т.зв. “напіввідкриті” списки кандидатів у депутати від партій), оскільки передбачає збереження голосування за “закриті” партійні списки. Незалежно від змін до українського виборчого законодавства, аргументи для цього залишаються незмінно тими ж – “зробити виборчий процес таким, щоб він якомога краще представляв інтереси суспільства в парламенті”, “зробити його прозорим та ефективнішим”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мазуренко Г.М. Теоретичні засади взаємодії виборчої та партійної систем / Г.М. Мазуренко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – 2002. – № 39. – С. 134-139.
2. Дюверже М. Политические партии / Пер. с франц. / М. Дюверже. – М. : Академический Проект, 2000. – 538 с.
3. Лейкман Э., Ламберт Дж.Д. Исследование мажоритарной и пропорциональной избирательных систем. / Пер. с англ. Г.И. Морозова ; Под ред. А.С. Шугаева. / Э. Лейкман, Дж.Д.Ламберт. – М. : Изд-во «Иностранная литература», 1958. – С. 90.
4. Таагелера Р., Шугарт М.С. Описание избирательных систем / Р. Таагелера, М.С. Шугарт // Полис. – 1997. – № 3. – С. 114–136;
5. Уоллерстайн М. Избирательные системы, партии и политическая стабильность // Политические исследования. – 1992. – №№ 5, 6.
6. Білоус А. Виборче законодавство та партійна система України в порівнянні з деякими країнами ЄС та Східної Європи / А. Білоус // Нова політика. – 1999. – № 1. – С.118-125.
7. Райковський Б.С. Сучасні політичні партії та блоки у виборчих процесах / Б.С. Райковський // Вісник державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2006. – № 3. – С. 130-136.
8. Шведа Ю.Р. Вибори та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні / Ю.Р. Шведа. – Львів, 2010. – 462 с.
9. Примуш М. Політичні партії: взаємодія з інститутами політичної системи / М. Примуш // Віче. – 2000. – № 4. – С. 83-92.
10. Журавський В. Політична система України: особливості, фактори, чинники права / В. Журавський // Віче. – 2000. – № 2. – С. 52-63.
11. Мазуренко Г.М. Аналіз особливостей взаємодії виборчої і партійної систем: світовий досвід та проблеми України / Г.М. Мазуренко // Дослідження світової політики. – 2003. – № 22. – С. 113-125.
12. Закон України “Про вибори народних депутатів України” від 17.11.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>.
13. Пропозиції Консорціуму громадських організацій щодо удосконалення виборчого законодавства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cvu.com.ua/ua/view.php?id=412>.